

Universitätsbibliothek Paderborn

Thesavrvs Sacrorvm Ritvvm, Sev Commentaria In Rvbricas Missalis, Et Breviarii Romani.

In quibus origo cuiusque Ritus, causae historicae, vel mysticae, ex
maiorum ingenio, Theoria, Praxis, obligatio, & exquisitus vsus, additis
opportune Decretis omnibus S. Rituum Congreg. quàm breuissimè
explicantur.

Gavanti, Bartolommeo

Venetiis, 1647

Sectio Qvarta. De Proprio ritu singularum Horarum.

urn:nbn:de:hbz:466:1-9521

S E C T I O Q V A R T A .

Post Regulas Generales totius Officij veniendum est ad Regulas singularum Officij Partium, hoc est, Horarum, quo ritu quæque sit recitanda.

SECTIONIS QVARTÆ CAP. SEX.

- 1 De Matutino.
- 2 De Laudibus.
- 3 De Prima.
- 4 De Horis Tertia, Sexta & Nona.
- 5 De Vesperis.
- 6 De Completorio.

De Matutino. Cap. I.

Matutinum, est vox antiqua in *Concil. Cabilon. 2.* Deducitur à Matuta, idest, aurora. sunt autem apud Auctores hæc synonyma pro eodem, Nocturni, Vigilia Nocturnæ & Matutinū: de quo hic loquimur, vt est à Laudibus distinctum; nam alioquin supra diximus *Secl. 1. cap. 3. pag. 3.* constituere vnā horam cum Laudibus S. Isid. 6. *Ethymol. cap. vlt.* deducit Matutinum à Stella Matutina, lucifero; quæ oritur, inchoante mane inter noctem & diem, vt hinc edicas, si media nocte cum antiquioribus illud non recites, in aurora saltem recites; sed de tempore Matutini recitandi vide supra *Secl. 1. cap. 5. tit. 6. pag. 9.* A Dijs manibus, qui restituant lucem, dici Matutinum scripsit *Auctor Gemma Animæ, lib. 2. cap. 3. 1.* sed quid luci ad tenebras? omitamus profana.

2 Primus vsus Matutini officij in Bethlehē fuit, ex *Cassiano cit. à S. Isid. lib. 1. de Eccles. Off. cap. 23.* nisi de officio Primæ sit ille explicandus, vt putat verius *Francol. 1. part. cap. 14.* congrueret autem, si illud verum esset, vt à loco Natiuitatis Christi exordium sumpisset Ecclesia laudum Dei. ibi enim Angeli cecinerunt Deo, & Pastores laudantes benedixerunt Dominum.

3 Ordo Matutini per se patet in Rubr. de *Matutino cap. 13.* De cuius partibus, ex quibus componitur, dicemus *Sectione sequenti.*

4 Forma ipsa Matutini vestigium habet non obscurum apud Apollolum 1. *Cor. 4.* vt notat Baronius *Ann. 57.* At enim: cum conuenitis, vnusquisque vestrum Psalmum habet, doctrinam, Apocalypsim, linguam, interpretationem. & verè in Matutino habemus Psalmos; Lectiones pro doctrina; Responsoria pro Apocalypsi, idest, reuelatione; Euangelium pro lingua; Homiliam pro interpretatione: illi voce hæc habebant, voce primorum discipulorum; nos scripto sacrorum auctorum, & SS. Patrum. Addit ibidem Paulus: *Spiritus prophetarum subiectis sit Prophetis;* quo quid aliud significatur; quàm ritus ille Matutini, quod lector petit benedictionem à maiore, cui se, subijcit, antequam legat? Hæc Baronius.

5 Nouem Psalmi in duplicibus, & semiduplicibus dicuntur, ex *Amalar. lib. 4. cap. 3. 5.* In Dominicis decem, & octo, ex eodem c. 9. vbi & distinguit primos duodecim inter quaternos, vt hodie fit, & dicebantur cum *Gloria Patri* in fine singularum; non apud omnes, vt hodie, *Dur. in Rat. lib. 5. cap. 3.* In Ferijs, & Festis simplicibus Nocturnum dicitur 12. Psalmorum. Greg. VII. *de consecr. dist. 5. in die,* iubet ex antiquo more 12. Psalmos, & lectiones tres quotidie dici, exceptis Festis.

6 Antiphonæ in Festis dicuntur nouem; in Ferijs, & Simplicibus sex tempore Paschali in Festis tres, vna pro quolibet Nocturno. In ferijs vna communis 12. Psalmis.

7 Absolutiones, Benedictiones, Lectiones, Responsoria, plura in Festis, pauciora in Ferijs, & Hymnus, *Te Deum,* in Sectione sequenti suis locis enodabuntur. Mystica nunc dicamus.

8 Initio

8 Initio sumpto ab Oratione Domini-
ca, à Salutatione B.M. Angelica, & à pro-
fessione fidei ab Apostolis tradita, clara
voce petitur apertio labiorum, & diu-
inum adiutorium cum signo Crucis aptif-
simo ante omnem actum, & cum *Gloria*
Sanctissimæ Trinitatis, & vnitaris laude
per, *Alleluia*. *Duran. loco cit.* Inuitantur
omnes ad diuinas laudes, quarum prima
cum iubilo per Hymnum canitur, ad fug-
gandum noctis torporem, ait *Hugo lib. 2.*
de Offic. cap. 8.

9 Adduntur Nocturni tres in Festis ad-
ratam primarum trium noctis vigiliarum,
quas antiqui obseruabant, ex *Hieron. Ep.*
22. ad Eustochium, ijs verbis: noctibus bis,
terue surgendum, quicquid neget *Azor.*
cap. 2. q. 2. non reperiri, quod antiquitus
distinctis horis noctis Nocturni canta-
rentur; & affirmant tamen multi ab eod-
em citati, *Amalar. de ord. Antiphona-*
rij. & Isid. lib. 1. de Offic. Eccl. cap. 19. Lau-
des autem quartæ Vigiliæ referuabatur.
Hodie non diuiduntur Nocturni, stãte
consuetudine vim legis habentes; & signi-
ficatur vna Ecclesia iustorum omnium,
eorum, qui ante legem, sub lege, post le-
gem, ex *Amalar. lib. 4. cap. 9.* ideoque in
tertio Nocturno legitur Euangelium
tempori gratiæ congruum, inquit *Gem-*
malib. 2. cap. 14.

10 Nouem autem Psalmis gratias agi-
mus Deo de descensu eiusdem propter
nos, & ad nos sub nouem Choris Ange-
lorum, in Festis nimirum Domini. at in
Festis Sanctorum; eo quod digni facti
sunt illi ascendere vsque ad altitudinem
caeli, in quo habitant iidem Chori Ange-
lici. Hæc *Amalar. fusè de ord. Antiph.*
Vel ter tria cantamus cum Angelis, ait
Dur. loco cit.

11 Decem, & octo Psalmi Dominica-
les ita distribuuntur, vt primi 12. per qua-
ternos diuisi significant Patriarcharum
12. & Apostolorum totidem cultum er-
ga S. Trinitatem, per quatuor virtutes
Cardinales. *Amal. loco cit.* Reliqui tres in
secundo, & tertio Nocturno significant
electos sub lege, & sub gratia, cum eod-
em cultu S. Trinitatis idem *ibidem.*

12 Duodecim verò Psalmi feriales ex
ratione sunt constitui, quia duodecim
sunt horæ noctis, & cuilibet horæ Psal-
mus respondet, *Amalar. cap. 11.* Qui di-
cuntur bini ad caritatem excitandam;
ex *Hugon. Vñt. Spec. Eccles. c. 3.*

13 Versus, quo vertimur ad Deum, re-
nouat intentionem debitam in Officio;
Amalar. loco cit. Oratioque Dominica
dicitur, vt postulemus à Deo sapientiam,
& intellectu doctrinæ, vt docuit ex *Iaco-*
bo c. 1. Dur. lib. 5. c. 2. altè recitato versu: *Eo*
ne nos, &c. & communiter (reliquum se-
creto, & singillatim) propter Sanctorum
Communionem, inquit *Hugo Spec. c. 3.*
& eadem de causa fit Absolutio, vt simus
capaciores doctrinæ salutaris.

14 Lectiones namque doctrinam con-
tinent; quæ ternæ sunt in honorem Tri-
nitatis, à qua docemur. *Hugo 2. de Offic.*
c. 9. In Festis nouæ ex sunt, quæ ex *Amal.*
loco cit. coniungunt nos doctrinæ, & con-
uersationi nouem ordinum Angelicorum;
sicut & gaudijs ipsorum coniungunt nos
nouem, quæ sequuntur, Responsoria.
Idem. Vel Responsoria post doctrinam
excitant nos ad opera, vnde ad ea surgimus.
Idem de Ord. Antiph. c. 1. & 4.

15 Et quia tempore gratiæ letitia locus
est magis, quam in alijs statibus ante le-
gē, & sub lege; ideo in fine tertij Noctur-
ni, si dicendus est, canatur Hymnus, *Te*
Deū. Fufius *Hugo Vñt. Spec. Eccl. loc. cit.*
& singillatim hæc habes infra, *Señ. seq. 3.*

De Laudibus. Cap. II.

1 **L**audes dictæ sunt, ex *Hug. lib. 2.*
de offic. c. 10. eo quod Laudē aper-
tè sonant diuinā, quod repetit in *Spec. Ec-*
cles. c. 3. Matutinale officium appellantur
ab *Amal. lib. 4. c. 10.* Matutinū quoque di-
cuntur in Rubr. de *Precibus n. 5.* quia sunt
pars Matutini Officij; & ideo non finitur
Matutinum separatū à Laudibus cū Ora-
tione, neque cū *Benedicamus Domino*,
vt notauit *Hugo lib. 2. de offic. cap. 2. & 9.*
Amalar. autem in *prologo de ord. Antiph.*
testatur de consuetudine Romana, quod
Laudes Matutino statim iungantur.

2 Obj-

2 Obijcies : initium sumi à, *Deus in adiutorium*, quod est initium horarum singularum; ergo est hora à Nocturnis distincta. Respondeo, nihil obesse, sed initium illud datum esse, ut possit ex causa diuidi Matutinum à Laudibus.

3 Queritur inter Auctores de Ritibus: An Hymnus, *Te Deum laudamus*, sit finis Nocturnorum, an verò initium Laudum? *Innoc. III. de Celebrat. Miss. capit. consilium*, videtur sentire, quod ad Laudes spectet Matutinas. opinio cõmuniõr *Microl. c. 34. & Hugon. Spec. Eccl. cap. 3.* & praxi in nocte Natalis Domini, Hymnum, *Te Deum*, esse finem Matutini, Innocentius autem pro Laudibus Matutinis intelligit totum Matutinum ex Nocturnis, & Laudibus constatum, ut ait *Nav. de orat. cap. 3. num. 64.* Quare, si diuidas à Nocturnis Laudes, hic erit ritus; ut termines Nocturnos cum Oratione post, *Te Deum*, & cum *Benedicamus Domino*, absque commemorationibus, & submissa voce orationem addas Dominicam. Incipias deinde Laudes à, *Deus in adiutorium*, ita *Francolinus p. 1. cap. 27. num. 18. cum Nauarr. loco cit.* & ita fit in Natali Domini.

4 Querunt item; An diuidenti Laudes à Nocturnis, præmittendum sit ante Laudes, *Pater noster*, cum *Aue Maria*? Affirmat *Nauarr. loco citato*, quia putat esse octo horas, & Laudes esse distinctam horam. *Francol. cap. 28. n. 2.* licet sentiat, esse tantum septem horas; consentit tamen *Nauarro* ob eam Rubricam *Breuiarij*, qua iubentur ea dici ante omnes horas, præterquam ad Completorium. Sed hæc ratio est contra ipsum *Francol.* qui non distinguit Laudes, ut horam ab alijs: non ergo necesse: & in nocte Natiuitatis Domini nihil dicere iubemur, sed absolute Laudes incipimus, ut indicatur in *Breuiario* in proprio loco.

Posset tamen responderi adhuc, quod hæc Laudes uniantur *Missæ*; & ideo libenter sequor auctores prædictos.

5 Ordo Laudum patet in sua Rubrica. sunt enim pares *Vesperis* ex *Concil. Braccaren. distin. 12. cap. ultimo & Agathen.*

de consec. distin. 5. conuenit. in vtrisque Psalms quinque, Capitulum, Hymnus, Canticum Euangelicum, Oratio, Commemor. Differunt ab alijs Horis minoribus in pluralitate precum; quia mane, & vespere holocaustum offerebatur à Iudæis, cui succedere apud nos holocausta Matutinarum Laudum, & *Vesperinarum* ex *Ruperr. lib. 1. c. 6.* & cum aliæ minores Horæ septem quasi partibus constent, ut notauimus ex eodem *Ruperr. Sect. 1. cap. 3. num. 6.* *Vesperæ*, & Laudes, addito cantico, constant ex partibus octo, quæ ad beatitudinem spectant, *Idem loco cit.*

6 *Deus in adiutorium*, &c. meminit hoc loco *Amal. in prologo de ord. Antiphon.* Psalmi quinque ex eodem sunt; ad muniendos quinque corporis sensus, ait *Hugo in Specul. Eccles. cap. 3.* qui notat præterea, eos esse octo verè, ad significandos octo ordines electorum; sed dicuntur quinque, quia tertius, & quartus sub vna conclusione terminantur, ad denotandum, ex *Amalar. de ord. Antiph. c. 5.* geminam dilectionem Dei, & proximi; vel ex eodem *lib. 4. de diu. offic. cap. 10.* vnionem Ecclesiæ, ex Iudæis, & Gentilibus. tertius autem est in vsu matutino, ex *Constitut. Apost. lib. 3. cap. 63.* sextus item, septimus, & octauus vnã habent conclusionem ad significandam, ex *Amalar. loco citat. cap. 2.* Fidem, Spem, & Caritatem vnitas, & iunctas eiga Deum (inquit *c. 5.*) Trinum, & Vnum; vel significant ex eodem *de lib. 4. offic. c. 10.* vnionem Ecclesiæ ex Asia, Africa, & Europa, ad diuinas laudes; *omnis enim spiritus laudet Dominum*, dicitur in eorum fine. Vnde factum est, ut hi psalmi quotidie dicantur in Laudibus, neque vnquam omittantur, ex eodem *Amalar. c. 12.*

7 Dixi, *Psalms* esse quinque; nam licet quartus sit propriè Canticum, abusive *Psalms* appellatur, & suo loco videbimus parum differre Canticum à *Psalms*.

8 Dicuntur autem semper in Festis iisdem, & in ferijs Pascalis, ex *Microl. c. 54.* quia resonant lætitiã, & Resurre-

ctio-

tionem gloriosam in octonario eorum numero. In Festis quoque trium lectionum eisdem dici; tradit *Radulphus prof. 10.*

9 Duo ex his mutantur in Dominicis à Septuagesima vsque ad Dominicam Palmatum inclusivè: vice quorum dicimus Psalmos, *Miserere*, & *Confitemini*, ad timorem, & spem eo tempore excitandam: timorem ob peccata in primo, spem ex bonitate Dei in altero. Hec *Amal. lib. 4. de Offic. c. 18.* & quia non est tempus lætitiæ, quam exprimunt ij duo Psalmi: *Dominus regnavit*, & *Iubilate*. Sed dices: cur deinde dicitur alter corū in Prima? Respondeo. ne in tota Hebdomada feriali omittatur Psalmus vllus de Psalterio: alter autem locum habet in Nocturno Sabbati, & hec ad litteram.

10 In feriali Officio per annum primus Psalmus est pœnitentialis, *Miserere*, quia dies feriales sunt pœnitentiæ, inquit *Hugo 2. de Offic. c. 10.* secundus variatur, vt expleatur Psalterium; sed in qualibet Feria reperies in secundo Psalmio, mentionem fieri matutini temporis, vt videantur magis proprii ad rem: & ideo eo loco sunt positi, vt notat *Amal. de ordine Antiphonarij capite 5.* nam dicimus in Feria secunda, *Mane exaudies vocem meam*. Feria tertia, *Emitte lucem tuam*. Feria quarta, *Exiit Matutini*. Feria quinta, *Mane sicut herba*, & *Repleti sumus mane*. Feria sexta, *Auditam fac mihi mane*. Sabbato, *Ad annuntiandum mane misericordiam tuam* sed præterea titulus huius Psalmi est: *In die Sabbati*.

11 Cantica verò fuere distributa per Hebdomadam, ita vt in Dominicis, & Festis, *Trium puorum*; quod est nobilius cantaretur; in Sabbato Canticum Moysis in fine vitæ ab eodem compositum; & propè Terram promissionis, id est, quietis, significata in Sabbato qua de re *Beda lib. 2. tract. in Lucam*. Alia Cantica non sine mysterijs fuere alijs diebus assignata: satis tamen ad libitum ea Durando explicantè *lib. 5. cap. 4.* desumpta ad verbum explanatione ab *Amal. lib. 4.*

de offic. cap. 12. & seqq. Certe illud Ferie sextæ, vbi legitur, *cornua in manibus eius*, de Cruce intelligitur, & quadrat Ferie sextæ ex *Gemmalib. 2. cap. 53.* Iura de Canticis *Secl. sequenti.*

12 De Antiphonis, Capitulo, Hymno, Versu, Antiph. Cantici, Cantico, & Orat. infra suis locis. Hymni non meminit *Amalar.* meminit *Hugo in Spec. Eccles. c. 3.* ad excitandam mentem pro intelligentia proximi Cantici Evangelici, inquit *idem lib. 2. de Offic. cap. 8.* Versus dicitur ante Canticum, vt magis attenti simus ad verba Cantici. *Amalar. lib. 4. cap. 45.* vel excitemur ad credendum, ea, quæ promittuntur in Cantico. *Dur. lib. 5. cap. 4.*

13 Cur autem primo loco Canticum, *Benedictus*, in Officio dicitur, cum non fuerit in Euangelio. Canticum primum? An quia à Vesperis inchoatur Officium, in quibus primum cantatur Canticum? An quia, vt ait *Dur. loco cit.* Zacharias loquitur cum Ioanne, qui est Aurora ante Christum Solem? & in aurora quidem Laudes dicuntur magis congruè. An quia de lumine fit mentio: *Illuminare his &c.* quod est Matutinæ horæ proprium? De Oratione post Canticum omnes meminere Auctores. De Precibus, Suffragijs, Fine, Antiphonis finalibus in suis capitibus, *Sectione sequenti* cum reliquis agemus.

De Prima. Cap. III.

Primæ vocabulum ad rem nostram, vsurpatur in *Regula Sancti Benedicti c. 16.* & in *Conc. Gabilonensi 2.* Res ipsa est antiquior, tempore Cassiani expressè cœpta, de qua ipse *lib. 3. Instit. monast. cap. 4.* cuius vestigium potius quam res ipsa tota, videretur haberi apud *Athanas. lib. de Virginit. Sol*, inquit, exoriens videat librum in manu tua, id est, Psalterium; & loquitur de prece post Laudes, quæ ante Solis ortum complebatur. Volunt, *S. Clementem* loqui de prima, cum ait *lib. 8. Constit. cap. 34.* Præcationes facite mane, *Turrianus ibi*, & *Durandus lib. 3. de ritib. cap. 7.* & *Suar. lib. 4. de Horis*

Horis can. cap. 5. & num. 8. Negant *Radulph. propos. 14.* qui expressè docet, *Prima*, & *Completorium*, non ante *Cassianum* fuisse, & *Francolinus 1. part. c. 14. num. 6.*

2. Quidquid sit de origine; affines *Horæ* sunt *prima*, & *Completorium*, sicuti *Laudes*, & *Vesperæ*. Nam utrobique *Confessio*, quatuor *Psalmi*, *Hymnus*, *Capitulum*, & *Responsorium* immobiliter dicuntur: *Canticum* quoque *Simeonis* est immobile; cui respondet *Symbolum Sancti Athanasij* in *Dominicis* immobile. Quæ omnia apta sunt initio diei, & noctis, ut armemur contra hostes diurnos, & nocturnos, ex *Radulph. loc. cit.* *Preclarè Ambros. Ser. 43. & in Hexam. lib. 5. c. 12.* de aibus loquens, ait: Qui sensum hominis gerens non erubescat sine *Psalmorum* celebritate diem claudere, & adorari; cum etiam aues suavi modulatione, & dulci carmine ortus dierum, ac noctium prosequantur? Hæc de *Prima*, & *Completorio* simul.

3. Post ortum *Solis Prima* congruentius recitatur; tum ex origine apud *Cassianum*; expressè; tum ex *Hymno*, *Iam lucis orto sidere*; tum ex *Auctoribus* pluribus citatis a *Francol. capit. 15. num. 14.* Primo, ut sicut ouibus, quæ noctu custodiuntur in ouilibus inclusæ, mane ad pascua exeuntibus, adest opilio, qui eas dirigit, ducat, defendat à lupis; ita nobis primo diluculo surgentibus, Sole oriente, adsit *Dominus* verus *Pastor*. *Amalar. lib. 3. cap. 2.* Deinde, ut ipso *Solis* ortu, *Solem iustitiæ* nobis orientem postulemus. *Raban. 2. Institut. c. 3.* Denique ex *Ruper. lib. 3. cap. de diuin. offic.* *prima* hora diei quærendum primum est regnum *Dei*; & *primæ* cogitationes *Clericorum*, tamquam quædam *lucis primitiæ*, *Deo* sunt offerendæ.

4. *Ordo Prima* patet in *Rubricis*. apud *Scriptores* de *diuinis officijs* sola mentio fit ante omnes *Horas* de *Oratione* *Dominica*, de qua etiam *Breu. M. S. antiquissima.* de *Symbolo* quoque *Apostolorum* apud *Polid. Virgil. de inuent. rer. lib. 5. cap. 2.* *Initium à, Deus in adiutorium,*

habetur ex *Amalar. lib. 3. cap. 2.* cum *Gloria Patri*. de *Hymno Amalar. non meminit.* sed *Hugo* meminit in *Spec. Eccl. c. 3.* *Antiphonam* nemo notat, nisi *Radulph. propos. 14.* qui unam, & solam *Antiphonam* singulis *Horis* tribuit.

5. *Psalmi* in *Dominicis* quatuor. *Gēma an. lib. 2. c. 58.* In *Ferijs* totidem, ex *Durando lib. 5. rat. cap. 5.* *Additi* sunt alij, qui secundo loco ponuntur; qui ijdem dicebantur omnes ante *Vium V.* in *Dominicis*, ex *Breu. M. S. impressis*: nunc distributi sunt per *Ferias*, tamquam *Psalmi* olim assignati *Prima*: tum verò etiã ne de *Psalterio* quidquam superfit. Et in *Dominica* quidem dicitur *Pf. Confitemini*, quia in eo habetur *versus*, qui est de *Resurrectione Domini*, quam significat *dies Dominica*: *Hæc dies, quam fecit Dominus, &c.* *Psalmus* assignatus *fer. 2.* habet pro titulo: *Prima Sabbati.* quare & conuenit dici saltem propè *Dominicam*. Fortè etiam *Pf. fer. 5.* datus est, in quo agitur de *mensa*, *refectione*, *pascuis*; quia significant *Eucharistiam* *feria 5.* institutam. *Psalmus* autem *fer. 6.* totus est de *Passione Domini*. cum autem nullus superfit *Psalmus*, qui assignari queat *Sabbato*, in quo etiam sæpius fit de *B. Virg.* ideo *Sabbato* quatuor *Psalmi* numquam dicuntur. *Quaternarius* hic *psalmorum* numerus denotat, quòd in quatuor mundi partibus doctrina quatuor *Euangelistarum* laudatur. *Dur. loco citat.* Vnde statim.

6. Subditur *Symbolum S. Athanasij*; quia doctrinæ *Euangelicæ*, quam significant quatuor *Psalmi*, fundamentum est *Fides*. *Idem loco cit.* qui & addit, initio diei ideo recitari; quia *Fides* est initium salutis. Plura de hoc *Symbolo* in proprio capite.

7. Verum in *Festis* *Psalmi* tres dicuntur tantum. *Radulph. propos. 10.* ut etiam toto tempore *Paschali*, ob temporis, inquit iucunditatem, quæ laborem multa canendi excludit, *Amal. autem lib. 3. cap. 2.* tres ideo dici putat, quia pro tribus horis à *Prima* ad *Tertiam* laudandus est *Deus Trinus*, & armandi sumus contra tres ho-

stes. Hugo in *Spec. c. 3.* quinquenarium numerum in tribus Psalmis obseruat. ad munientes quinque sensus. *Gemma lib. 2. c. 58.* ad quinque partitam, per Christi vulnera, passionem initio diei recolendam. Explicat Duran. Hugonem loco cit. quod diuiduntur duo Psalmi: *Beati immaculati, & Retribue*, in quatuor octonarios, qui sunt veluti quatuor Psalmi, & in hebraeo textu apparet hæc in quatuor partes distinctio. Primus Psalmus, *Deus in nomine tuo, &c.* dicitur pro toto itinere, & cursu dici, contra hostes apertissimus, & Psalmus, *Beati immaculati*. plenus est morali instructione. Hæc fusiùs Amalar. *de ordin. Antiph. cap. 6.*

8 De Capitulo, quod Amalar. omittit scribere, scribit Hugo *lib. 2. cap. 1.* & lectionem vocat, De responsor. breui, de quo idem Hugo nihil Amalar. dicit: De oratione, cuius Hugo mentitur: De precibus, quas Amalar. innuit: De confessione, de qua *Gemma lib. 2. cap. 64.* de Martyrologio, de quo *Gemma lib. 2. cap. 58.* De, *Pretiosa*, cum reliquis vsque ad finem, de quibus Hugo *2. de offic. cap. 2.* & Radulph. *propof. 14.* distinctiùs, & plenius Sectione sequenti differemus.

9 Illud hoc loco notandum est, Orationem illam, *Sancta Maria, & omnes Sancti &c.* esse antiquissimam, & in Ordine Romano legi. Ter quoque dici, *Deus in adiutorium*, vt præsentia, & præterita deleamus, & futura peccata caueamus. Hugo loco citato. vel, vt armemur contra Diabolum, Mundum, & Carnem in nomine Trinitatis. Duran. *lib. 5. c. 5.*

Nullum tamen ad hæc verba: *Deus in adiutorium*. formatur crucis signum.

10 Absolutio item Capituli cū Lectione, & Capitulo Nonæ sepius concluditur, quia predicta, quæ extra Primam existimantur esse, dicuntur à Regularibus in Capitulo, ex *Gemma lib. 2. cap. 58.* & ad lectionem communem post Horam primam conueniebant Monachi, ex Amalar. *de ordine Antiph. cap. 7.* Vice cuius legitur hodie (& hoc nomine vocatur in Breuiario) Lectio breuis Idem Amalar. *lib. 4. de offic. cap. 3.* pu-

tauit, additam fuisse in fine Lectionem hanc breuem pro Capitulo quod post Psalmos Primæ non legebant antiqui.

11 Sed cur, quando Lectio breuis non habetur propria, sumenda est de Capitulo Nonæ? An, quia Capitulum Nonæ in Festis solet esse finis Epistolæ, quæ legitur in Missa? vt scilicet finis Epistolæ finem imponat Primæ Horæ?

12 Denique Prima, & Completorium non variantur, sicut aliæ Horæ, in quibus Capitula, Responsoria, Versus, Oratio variantur, quia principium, & finis operum nostrorum firmiter sunt tribuenda Deo, ait Lugo *lib. 2. de offic. cap. 1.*

De Horis Tertia, Sexta, & Nona.
Cap. IV.

1 **H**æc tres Horæ notissimæ fuerunt Apostolorum tempore, ad Præces Deo, fundendas, vt supra docuimus *Sectione 1. cap. 2. num. 1. pag. 2.* insigniores erant in rebus humanis, ait Tertull. in *lib. de ieiunio*, & solemniores in orationibus diuinis. quod ibidem confirmat exemplo, tum Danielis, qui ter orabat in die; tum Apostolorum, vt & nos loco citato diximus.

2 Præter eas, quas loco citato attulimus, rationes mysticas de his tribus Horis, possumus addere, quod hora Tertia datus fuit Spiritus Sanctus, quem & nos petimus in Hymno ad Tertiam; lex noua data est Apostolis, de qua nos dicimus; *Legem pone mihi Domine, &c.* Hæc Duran. *lib. 5. cap. 6.* hora Sexta Deus visus est Abrahæ in Valle Mambre; Ioseph cū suis fratribus pransus est; Ruth Moabitidis excepta est à Booz, cū Samaritana Christus sermonem habuit. Hæc Anastas. *Sinaita lib. comm. in Hexam. 7.* hora Nonæ Cornelius Angelum vidit *Act. 10.*

3 Ordo trium Horarum minorum, habetur in Rubricis, ille idem, qui legitur apud Hugonem in *Spec. Eccles. c. 3.* in quo ex Amalar. *lib. 4. de offic. cap. 3.* impletur illud Apostoli ad Ephesios: in Psalmis, Hymnis, & Canticis (quæ Cantica exponit ille esse Responsoria breuia) cantantes, &c. Psalmi verò tres, inquit idem,

idem, proregunt nos in tribus horis sequētib; nam qualibet ex his tribus horis tres continet temporis horas, vt patet; immo, vt idem ait *cap. 1. ibid.* in Prima, Tertia, Sexta, & Nona, duodecim canimus Psalmos (in Festis) pro numero duodecim Horarum diei, vt Deo præsententur sinus omnibus horis.

4 Addit Hugo loco citato in Psalmis opera denotari, quia Psalterium manu sonatur. In antiphona, quæ est reciproca, caritatem geminam, & coniungitur Psalmis, quia sine caritate nulla sunt, & nullius meriti opera nostra. Capitulum autem esse exhortationem boni operis. Responsorium breue nouum opus bonum significare. in Versu, ad Deum, fructum boni operis contineri. & his positis, Oratio, seu Collecta in fine rectè concludit Horam.

De Vesperis. Cap. V.

1 **V**espera à sydere, quod Vesper nominatur, & decedente Sole, oritur, inquit Isidor. *lib. 1. de offic. capit. 20.* Sed ex Iansenio in *Concordia capit. 57.* latius patet vocabulum. significat enim, tempus, tum ante Solis occasum. vt *Matth. 14.* Vespere facto, actum est de fatiandis quinque millibus; tum post occasum Solis, vt *ibidem.* additur; Vespere autem facto, solus erat ibi. Lucernarium dicebantur à Hieron. in *epist. ad Letam;* & Lucernaris Hora à Cassiano *lib. 3. de Can. cap. 3.* eo quòd dum lucernæ accenderentur, preces vespertinæ persolui solebant, ait Azor. *lib. 10. cap. 2. quest. 10.* Duodecimam appellat Concil. Turonens. *2. can. 19.* quia vltima diei hora recitabantur. *Durantis de rit. lib. 3. cap. 11.* afferit, Ecclesiam constituisse, vt post Nonam decantarentur, quo plures de populo adesse possent. Puto ego, quod tardius, quàm nunc, cantaretur Nona.

2 Certè à primis Vesperis inchoatur Festum, quod fortè à Dauide deduci potest: *Vespere,* inquit, *mane,* & *meridie narrabo,* &c. *Psalm. 54.* docet Amalar. *de ordine Antiph. cap. 16.* deductum ab

Hebræis, quibus dictum est: *Festa vestra celebrabitis à Vespera vsque ad Vesperam.* Et verè magnitudo Festi exigit, vt prius incipiat, hoc est, à Vesperis pridianis; & tardius terminetur, id est, vsque ad Completorium diei Festi. *cap. 2. de Ferijs in princip.* Radolph. autem *proposit. 18.* assignat hunc ritum primarum Vesperatum Dominicis, & quibuscumque Festis nouem lectionum.

3 Primæ Vesperæ nobiliores sunt secundis, teste Amalar. *loc. cit.* quod & hodie in Cappella Papali, obseruatur, quæ non habet secundas Vesperas coram Papa, sed tantum primas, quia initium Festi reputantur esse.

4 Præter ea, quæ dicta sunt de paritate Vesperarum cum Laudibus *capite 2. n. 5.* hæc addi possunt, in laudem Vesperam. nam in Vesperis commemoratur Aduentus Domini, vrgente mundi Vespere. Hugo in *Spec. cap. 3.* tum in Vesperis offerebant Abraham, & Patriarchæ sacrificia; Gemma *lib. 2. cap. 62.* tum commendatur sacrificium Vespertinum à Dauide *Psalm. 140.*

5 Ordo in Rubricis nullam habet difficultatem, ad mysteria vocor. nam quinque Psalmi vulnera Christi recolenda moment, quorum vltimum vltimus hora Vespertina fuit facto lateri illatum; & in Vespera mundi; Gemma *lib. 2. c. 62.* Item, quia sicuti quinque sensibus quotidiano affectu tendimus ad tenebras; ita necesse est, vt initio noctis pro eis veniam precemur; Amalar. *lib. 4. de offic. capit. 7.* qui & addit *ibidem,* quod illis necesse est deplorare quinque carnales suos sensus, quibus occidit verus Sol; vt in Matutino, id est, in euasione peccatorum, quando Sol eis iterum inchoat oriri, possint letari. tenemus etiam quinque hos Psalmos quasi lampades Virginum quinque, vt veniente nocte Domino obuiam eamus; ait idem *de Ordin. Antiph. cap. 6.*

6 In Festis Sanctorum ijdem ferè dicuntur Psalmi, qui in Dominica: quia sicuti Dominica victoriam Christi resurgentis representat; ita Psalmi eiusdem victoriam per Christum resonant electo-

torum Domini, Amalar. lib. 3. capit. 7. De Capitulo, quod lectionem vocat Amal. ibidem, & post Psalmos collocat; De Hymno, de quo Hugo post Capitulum in Spec. cap. 3. (non autem meminit Hymni Amal.) vt scilicet venienti Domino psallentes, & iubilantes, occurramus; ait Gemma lib. 2. cap. 62. De Versu, quo conuersi ad Deum cum Virginibus, quasi ostium pulsamus, Gemma ibidem, dicemus fufius in seq. Sectione.

8. Canticum Magnificat, passim vocatur, in Ordine Romano, Euangelium, quia ita est Luc. 1. Et cantatur in Vesperis ob multas causas. Primò, quia à Vesperis inchoatur Festum, & hoc Canticum in Euangelio est in ordine primum. Secundò, Vesperæ sunt nobiliores Laudibus, & Completorio; quibus ideo debetur Canticum nobilius Tertio, quia sub Vesperam Beata Virgo peruenit in domum Elisabeth, quam salutauit, & Canticum statim hoc composuit; Benzoni in Magn. lib. 1. cap. 20. Quarto, Amalarius addit de ordine Antiph. c. 6. vt Maria cum suo Cantico introducat Virgines cum quinque lampadibus, & hoc est, Psalmis quinq; præparatas ad Christum. Quintò, ex eodem lib. 5. de offic. c. 7. vt castigatis sensibus per quinque psalmos, caligenetur cogitationes cordis tumescantis cum humilitate, de qua in Canticò B. Virg. agitur. Sextò, vt animos fidelium frequentior Dominice incarnationis memoria (quotidie namque dicitur) ad affectum deuotionis accendat, & recogitata sepius exempla Genitricis illius in virtutum soliditate nos confirmet; & hoc præsertim in Vesperis, & incumbente quietis tempore mens inde fatigata ad vniouem se suæ considerationis colligat. Idem ibidem Septimò, est Durand. lib. 5. cap. 9. ex Beda, Magnificat, cantatur ad Vesperas, quia in ipsa Vespera mundi suo assensu Beata Virgo mundo succurrit perditò; & ipsa est Vespera Stella Maris. Octauò denique in sexta laude ex horis septem conuenit hoc Canticum cantari, in quo Dominus ille venisse dicitur, qui ad Vesperam mundi venit ad

nos in sexta mundi ætate.
9. De Oratione, Præcibus Suffragijs, & sine Vesperarum suis locis in Sectione sequenti.

De Completorio. Cap. VI.

1. **V**ox, Completorium, reperitur primò in Regula Sancti Benedicti cap. 42. Completam vocat Ilidor. lib. 1. de offic. cap. 21. Vel quia in ea completur quotidianus vsus cibi, potus, & locutionis apud Regulares, ex Amalar. lib. 4. de offic. c. 8. Vel quia in Completorio summa est perfectio diuinorum officiorum ex eodem de ordine Antiph. capit. 7. Vel quia completur dies seruitutis nostræ, Gemma lib. 2. cap. 64. Vel completur totum officium diuinum, ait Beda in libro Medit. passion. Christi cap. 1. Vel quia ipsamet dies completur ea Hora: Archid. in cap. solent, de consecr. dist. 1.

2. Eius origo rei desumi potest cum Ilidor. loco citat. à Dauide, qui Psal. 131. Si dederò somnum, ait, oculis meis, donec inueniam locum Domino; vel à Sancto Basilio, qui in reg. fufius disp. interrog. 37. meminit Psalmi, Qui habitat, licet Basilium aliter explicet Francolin. 1. part. c. 19. initio. sed Durandus de rit. lib. 3. c. 12. quem sequuntur Azor. lib. 10. cap. 2. quæst. 11. & Suar. lib. 4. de Hor. can. cap. 5. nu. 9. explicat de Completorio. Colligit Suar. Completorium ex Amb. 5. Exam. c. 12. & lib. 3. de Virginibus; immo ex Cypriano videtur posse colligi, lib. 1. de oratione, vbi ait recedente Sole, ac discendente, necessario rursus est orandum, vbi in primo verbo, recedente, Vespera in altero, discedente, notat Suar. Completorium. Verum ijs primis temporibus rude fuit potius, quam completum Completorium.

3. Additum fuisse Cassiani tempore simile cum Prima certum est, vt docuimus supra c. 3. huius Sectionis, vbi etiam cum Prima comparauimus Completorium.

4. Sequitur ex dictis, illud esse recitandum congruentius hora duodecima, nimirum, quando Christus sepulture fuit traditus.

ditus, in fine diei Parasceues, *Luc. 23.* quod fuscè probat Francolin. *1. part. c. 18.* sed ante diei finem (vt laici quoque interessere queant) statuisse Ecclesiam cantari posse, docet Durantus loco cit.

5 Hæc autem Hora, inquit Turrecremata in *Regula Sancti Benedicti tractatu 107.* vt animalia à pastu reuerti solent; ita spiritus reuocandus est ab externis ad interiora. Item parandus est locus, in quo spiritus cum Deo quiescat; & contra fraudes Dæmonum armandi sumus ante noctem, de quorum capite in lectione breui dicitur: *quarens quem deuoret.* Addit Hugo in *Spec. c. 3.* Completorium significare gaudium electorum, quod, completo eorum numero, complebit Deus in Sanctis suis in die generalis Resurrectionis, in fine mundi; & ideo in fine diei recitatur.

6 Ordo Completorij per se patet. Lectio breuis ortum habuit à lectione, ad quam hora Completorij conueniebant, præsertim Monachi, sicut ad eandem diximus post Primam ex *Reg. Sancti* cit. quod notat etiam Amalar. *lib. 4. cap. 8.* & de ordine *Antiph. cap. 7.* qui & addit, Lectionem ideo præponi: quia, finito Completorio per preces, dormitum statim ibant. Confessio aptè fit, vt quidquid in die commissum, diluamus, Gemma *l. 2. c. 64.* & alterna confessione mundemur, ait Hugo in *Specul. cap. 3.* agens de Completorio. De initio proprio Completorij, de quo Hugo dicemus Sectio. sequenti, vbi etiam de Hymnis, & alijs singillatim, circa mysticam, expositionem quam affero hoc loco.

7 Nam Psalms quatuor, ait Amalar. loco citato, quatuor elementa corporis nostri Domino commendamus. Et quidem in primo Psalmo, qui recitatur in Matutino Sabbati Sancti, cum Christo quietem poscimus, *in pace in idipsum dormiam, & requiescam.* In secundo ad ea verba, quæ protulit Christus in extremo vitæ: *In manus tuas &c.* optamus mori cum eo. In tertio, & quarto contra tentationes nocturnas armamur. fusiùs hæc Amalar.

8 Hymnus ante Capitulum præter morem dicitur; quia illi, in quibus completa sunt significata præcedentium laudum, idest, electi, præueniunt exortationem, quam denorat sequens Capitulum. Hugo in *Spec. cap. 3.* eodem quoque Hymno petimus victoriam de nocturnis illusionibus, Gemma loco cit. Capitulum ergo ex Hugone exortationem sonat, quæ semper egemus. Responsorio breui quasi signaculo diuinæ custodiæ nos sigillamus, vt pupillam oculi; Gemma loco cit.

9 Et quia Completorium est commedatio animæ quasi migrantis è corpore per somnum; ideo Canticum Simeonis additur, quod maxime congruit; Amalar. supra: quo pacem, & lucem optamus à Deo; Gemma loco cit. Precibus complemus; ad humilitatem in fine diei, cum Oratione Dominica, & Symbolo fidei ad munimentum ab hostibus nocturnis; Hugo ibidem.

10 Concluditur cum benedictione Prælati: *Benedicat, &c.* quæ valet contra hostes, ait Turrecrem. loco cit. & solemnè religione imploratur auxilium B. Virg. contra eosdem nocturnos, hostes; Idem Turrecrem. Adhuc in fine dicuntur, Oratio Dom. Salæ. Angelica, & Symbolum Apostolorum secreto, tum quia iisdem ritibus finiendum est totum officium, quibus est inceptum; tum quia in fine mundi tempore Antichristi ora fidelium clauduntur, & secreto Deum orabunt, Dur. *lib. 4. c. 25.* Radulph. deniq; notat *prop. 14.* Completorium esse ferè semper idem, nisi propter tempus aliqua demantur, hoc est preces, in Duplicibus, &c. causam autem attulimus *supra c. 3. De Prima in fine. pag. 59.*

11 Quæres: quando Completorium dicitur separatim à Vesperis, an præmittenda sit oratio Dominica cum Salutatione Angelica! Videtur affirmandum, ea ratione, quæ dicuntur ante Laudes separatim à Matutino, & ante omnes alias Horas. At contraria est praxis in Quadragesima; vt nihil præponatur lectioni breui; & verè satis est post eam dici orationem Dominicam.